

языках: VI Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ имени Олеса Гончара, 22–23 апреля 2013 г.): материалы / [сост. Т. С. Пристайко]. – Днепропетровск : Нова ідеологія, 2013. – С. 221–223.

6. Осіпова Т. Ф. Вербалізація паралінгвальних засобів комунікації у творах Т. Г. Шевченка / Т. Ф. Осіпова // Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2013. – Вип. 35. – С. 215–226.
7. Осіпова Т. Ф. Параметри вербальної і невербальної комунікації в українських пареміях: дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Федорівна Осіпова. – Харків, 2010. – 210 с.
8. Поетичні майстерні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maysterni.com>
9. Ремі Ален. Культура – це добре, але без грошей нічого не зробите / Ексклюзивне інтерв'ю TVI з послом Франції в Україні паном Аленом Ремі 08 лютого 2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shoop.uabooks.org/index.php>
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 712 с.
11. Osipova T. Metalanguage of non-verbal communication: «verbalization of non-verbalics» as a means of language code realization / T. Osipova // Lingvistichni studii : zbirnik naukovih prats: Vipusk 18 / [Ukl.: Anatoliy Zagnitko (nauk. red.) ta in.] – Donetsk: DonDU. – 2014. – Vip. 28. – S. 123–128.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК.811.161.2,373.23

Галина Панчук

(Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка)

АНТРОПОНІМНО-АПЕЛЯТИВНІ НАЗВИ (ПАСИВНА ЛЕКСИКА) В ОСНОВАХ ПРИЗВИЩ ОПІЛЛЯ

У статті проаналізовано пасивну лексику, зафіксовану в основах антропонімно-апелятивних назв прізвищ Опілля. Досліджено лексичний склад назв на позначення зовнішньої та внутрішньої ознаки та виокремлено їх групи в основах сучасних прізвищ ополлян.

Ключові слова: антропонім, апелятив, номінація, оцінність, пасивна лексика.

Галина Панчук. АНТРОПОНІМНО-АПЕЛЛЯТИВНІЕ НАЗВАНІЯ (ПАССИВНАЯ ЛЕКСИКА) В ОСНОВАХ ФАМИЛИЙ ОПОЛЯ

В статье проанализировано пассивную лексику, зафиксированную в основах антропонимно-апелятивных фамилий Ополья. Исследовано лексический состав названий для обозначения внешнего и внутреннего признака и выделено их группы в основах современных фамилий ополлян.

Ключевые слова: антропоним, апелятив, номинация, оценочность, пассивная лексика.

Halyna Panchuk. ANTROPONIMIC-APPEAL BY NAME (PASSIVE VOCABULARY) AT THE HEART OF OPOLE SURNAME

The article analyzes the passive vocabulary recorded in the fundamentals of appeal antroponimic surnames Opole. Investigated lexical structure of names denoting the external and internal features and singled them in the fundamentals of modern surnames opoleans.

Key words: anthroponym, common noun, nomination, emotional vocabulary, passive vocabulary.

Антропонімний матеріал має суттєве значення для відновлення застарілих апелювативних назв. Йдеться про розуміння апелювативного фонду української мови, часто засвідченого різними лексикографічними джерелами, але втраченого для активного вжитку. Саме тому подібні дослідження завжди актуальні. Метою статті є лексичний аналіз оцінних (зовнішня і внутрішня характеристика) назв, а саме їх пасивної лексики, в основах прізвищ ополян.

Основи прізвищ цього типу містять яскраво виражену первісну оцінку. Оцінність – одна з найменше вивчених мовних категорій. Під оцінкою прийнято розуміти суспільно закріплене відношення мовця до позамовного об'єкту. За ознакою оцінності лексика ділиться на позитивнооцінну, негативно оцінну і модально оцінну [1, с. 42]. Деякі мовознавці [2, с. 8] виділяють ще нульову оцінку як таку, що властива абсолютно всім повнозначним словам. Правомірність виділення нульової оцінки знаходить своє підтвердження і в загальнофілософському положенні про те, що пізнання об'єктивної дійсності завжди передбачає її оцінку, оцінний компонент виступає як обов'язкова семантична складова компонентного значення слова. Глянемо на прізвища під кутом зору оцінності. Ймовірно, що до моменту свого закріплення правовими актами, майбутні прізвища містили чітку певну оцінку найменування в тій чи іншій мірі. Сьогодні доцільно говорити про нульову оцінку прізвищ як значної частини лексики.

Апелювативно-антропонімними вважаємо такі найменування, які давались їх носіям за фізичними, психічними рисами чи особливостями поведінки, що спостерігалися в реальній дійсності, тобто вони мають ознаки апелювативів. Пройшовши процес онімізації і трансонімізації, ці іменування згодом ставали антропонімами. М. Худаш зазначає, що до цього типу назв належать як іменування, що мали ознаки апелювативів й не були позбавлені певної експресії та виступали індивідуальними мовними новотворами свого часу для іменування людей, так і іменування, що були взяті з апелювативної лексики, але в плані номінації людей мали специфічне експресивно-емоційне навантаження, яке несло в собі розрізнявальну ідентифікаційну функцію [3, с. 139].

У нашому матеріалі спостерігаємо такі різновиди цих прізвищ з пасивною лексикою в основах:

• Прізвища, в основах яких відображені назви за характерними особливостями зовнішності людини:

Білан (пор. білан – «блондин» – Грн. I, с. 64), *Білозір* (пор. білозір – «красень» ЕСУМ, I, с. 197), *Бреус* (пор. бреус – «незграбна, нетактовна, велика на зріст людина» — ЕСУМ, I, с. 253), *Гавура* (пор. гавура – «неохайна людина» – ЕСУМ, I, с. 447 або Гавура < Гав(рило)], *Гах* (пор. гах – «джигун, чепурун»– ЕСУМ, I, с. 482), можливо також *Гах* < Гаврило, як *Грих* < Григорій), *Гогусь* (пор. гогусь – «підліток, що чепуриться, вихваляється»), *Гузій* (пор. гузій – «гузій, кучий» – Грн. I, с. 352), *Гулий* (пор. гулий – «людина з відмороженими пальцями на ногах» – ЕСУМ, I, с. 616), *Джула* (пор. джулий – «безвухий» (про овець) – ЕСУМ, II, с. 53), *Дзюбатий* (пор. дзюбатий, дзюба – «людина, що перенесла віспу»), *Дилда* (пор. дилда – «здоровило» – ЕСУМ, II, с. 69), *Довгаль* (пор. довгаль – «висока худа людина» – Грн. I, с. 401), *Жарій* (пор. жарій – «вогняно-червоний, жовто-червоний» – ЕСУМ, II, с. 187), *Кельбель* (пор. бол. Kelbel – «красивіш, здоровий» – Илч. с. 71), *Ковба* (пор. ковба – «коротка, товста, незграбна жінка» – ЕСУМ, II, с. 479), *Козира* (пор. козира – «спритна, брва людина» – ЕСУМ, II, с. 499), *Кошла* (пор. кошлатий – «мохнатий» – Грн. II, с. 296), *Кривана* (пор. криванжа – «кривий» – Грн. II, с. 303), *Кривцун* (пор. кривцун – «кривий» – ЕСУМ, III, с. 88), *Кудла* (пор. кудла – «жінка з кудлатою головою» – ЕСУМ, III, с. 124), *Кудлай* (пор. кудлай – «людина з кудлатою головою» – Грн. II, с. 319), *Кудревич* (пор. кудра – «кучерява жінка» – Грн. II, с. 319), *Кудрій* (пор. кудрик – «кучерявий» – Грн. I, с. 319), *Купратий* (пор. купратий – «той, що має великий зад (про людей, птахів)» – Грн. II, с. 327), *Курдуна* (пор. курдупель – «карлик» – Грн. II, с. 329), *Кустра* (пор. кустра – «кудлата голова» – ЕСУМ, II, с. 161), *Кучмій* (пор. кучмій – «людина з скуйовдженим волоссям» – ЕСУМ, III, с. 168), *Ласій* (пор. ласій – «про масть» – Грн. II, с. 344), *Левенець* (пор. левенець – «молодець, рослий хлопець» – Грн. II, с. 350), *Лисунчик* (пор. лисун – «плішивий» – Грн. II, с. 363), *Майкут*

(пор. майкут – «шультга, лівак» – Грн. II, с. 392), *Маргола* (пор. маргола – «нечепура, стара жінка» – ЕСУМ, III, с. 391), *Огнистий* (пор. огнистий – «огненний» – Грн. III, с. 36), *Папуша* (пор. папуша – «беззуба людина» – Грн. III, с. 95), *Чистюк* (пор. чистюк – «чистий, чистоплотний» – Грн. IV, с. 464).

• Прізвища, в основах яких відображені назви за особливостями характеру, поведінки людини, її інтелектуального рівня:

Бабій (пор. бабій – «ловелас» – Грн. I, с. 14), *Баглай* (пор. баглай – «ледар» – ЕСУМ, II, с. 109), *Бевзь* (пор. бевзь – «олух» – Грн. I, с. 36), *Бездух* (пор. бездух – «малодушний» – Грн. I, с. 40), *Блюз* (пор. блюзник – «богохульник, кощун» – ЕСУМ, I, с. 214), *Брикайло* (пор. брикайло – «той, хто має звичку хвицатися» – ЕСУМ, I, с. 256), *Брусь* (можливо від брус – «грубіян, нахаба» – ЕСУМ, I, с. 268), *Бургало* (пор. буркало – «буркотун» – ЕСУМ I, с. 297: сучасне звучання прізвища виникло в результаті прогресивної асиміляції за участю голосу і шуму), *Галабут* (пор. галабута – «пихатість» – ЕСУМ I, с. 455), *Галуза* (пор. галуза – «шибеник, свавільник» – ЕСУМ, I, с. 462 або галуза – збільшене до галузка), *Грипа* (пор. грипа – «незграбна людина, товста жінка» – ЕСУМ, I, с. 596), *Джінджора* (пор. джиджуритися – «прибиратися, кокетувати» – Грн. I, с. 376), *Довбняк* (пор. довбняк – «йолоп» – ЕСУМ, II, с. 99), *Доскоч* (пор. доскочистий – «живий, веселий» (про музику) – Грн. I, с. 429), *Дребот* (пор. дреботати – «швидко говорити» – ЕСУМ, II, с. 124), *Лобач* (пор. лобач – «бовдур, лобур» – ЕСУМ, II, с. 275), *Канюка* (пор. канюка – «набридливий прохач» – ЕСУМ, II, с. 362), *Колотило* (пор. колотило – «сварлива людина, забіяка, інтриган» – ЕСУМ, II, с. 523), *Конопада* (пор. конопада – «неспокійне поводження, неспокій» – ЕСУМ, II, с. 552), *Кохан* (пор. кохан – «коханець» – ЕСУМ, II, с. 63), *Коцяба* (пор. коцюбнути – «мерзнути» – ЕСУМ, III, с. 65), *Курійло* (пор. курій – «курець» – Грн. II, с. 329), *Магальяс* (пор. магальяс – «ледащо» – ЕСУМ, III, с. 351), *Мандрона* (пор. мандрона – «говорити нісенітниці» – ЕСУМ, III, с. 381), *Маруда* (пор. маруда – «мямля» – Грн. III, с. 407), *Махорчук* (пор. махорити – «дурити, обманювати» – ЕСУМ I с. 420), *Партач* (пор. партач – «поганий ремісник» – Грн III, с. 97), *Скоропата* (пор. скоропадний – «той, хто швидко бігає» – Грн. IV, с. 140), *Теленко* (пор. теленко – «дурна, пуста розмова» – Грн. IV, с. 252), *Фик* (пор. фик – «невихована дубина» – Грн. IV, с. 376), *Хамуляк* (пор. хамула – «неповороткий» – Грн. IV, с. 385), *Цимбала* (пор. цимбала – «олух, балбес» – Грн. IV, с. 429, музичний інструмент), *Шамота* (пор. шамотатися – «рухатися, пориватися» – Грн. IV, с. 483), *Шпортун* (пор. шпортати).

Семантичне розмаїття апелютивно-антропонічних назв пояснюється тим, що фізичні чи психічні особливості насамперед фіксуються оточенням. Вдало підмічені і до слова сказані знайомими чи незнайомими, такі назви інколи супроводжують людину все життя, стають прізвищем, яке в багатьох випадках успадковується. Дослідження пасивної лексики, зокрема в антропонічно-апелютивних найменуваннях, має вагоме значення для вирішення проблем зв'язку антропоніміки з історією мови, психологією і тому є перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салганик Г. Я. Лексика газети / Г. Я. Салганик. – М.: Высш. шк., 1981. – 112 с.
2. Хидекель С. С. Оценочный компонент лексического значения слова / С. С. Хидекель, Г. Г. Кошель // Иностранные языки в школе. – 1981. – № 4. – С. 7–10.
3. Худаш М. Л. До питання класифікації прізвищевих назв XIV–XVIII ст. / М. Л. Худаш // З історії української лексикології. – К., 1980. – С. 96–160.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Грн. – Словарь української мови / [за ред. Б. Грінченка]. – К.: Наук. думка, 1907–1909. – Т. 1–4.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1982–1989. – Т. 1–3.
Илч. – Илчев Стефан. Речник на личите и фамилии имена в българите. – София, 1969. – 626 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.